

[0281]

34. Hylpersk *gultsjes* en *gulk*.

Twa jier forlyn hat Jfr. A. Feitsma ⁵⁾ yn *Us Wurk* X, 93-95 Johannes Hilarides oanwiisd as de skriuwer fan it titelblêd, dat by in Ljouwerter eksimplaer fan 'e foarste printinge (de saneamde *Alde Druk*) fan 'e Fryske wetten ynboun is. In rigelmannich fan dy titel nimme wy hjirûnder oer, om't der in wurd yn stiet, dêr't wy yn dit stikje ris oer gear woene:

Droekt ien't Kleeaster
Bij J^r. Hidde fen Camminga,
Parochijaan,
Eerst to Dokkum, da to Aanjum.

5) A. Feitsma, S.A. *Gabbema en Johannes Hilarides*, *Us Wurk* X, 1961, s. 93-95.

Goeltjes om it 1460, jier; ien't eerst opkommen
fen de droekkerijjen.

Hwat de tiid fan ûntstean oanbilanget, komt Jfr. Feitsma ta it bislút, dat Hilarides it opskrift net fôar 1687 makke hawwe kin. Yn boppesteande oanhael sjogge wy it wurd *goeltjes*, dat Waling Dykstra goed twahûndert jier letter as *gultsjes*¹⁾ yn syn Fr. Wb. opnommen hat mei de oantsjutting 'Hylpersk'. Dat it ek yn 'e 17de ieu ta de Hynljipper tongslach heard hat, wurde wy gewaer út sawn âldere foarbylden fan dat bywurd, dy't yn Hilarides syn skriften to finen binne. Slane wy it *Hynljipper Sémansalmenak* en de "*Litje Krunnik*" op, beide út 1679, dan lêze wy dêre²⁾:

1. [1679 A, r. 47] Da de Winter begoost, *gultjes* en paar oeren eert de kock schafte, 15 deggen for Krijstijd, kraaimp de sonne yn de Steenbok.

2. [1679 A, r. 50] 't Furjeer jegget deis nei graate Festel-eeand, *gultjes* wur en paar oeren for koxtiid, de sonne yn Ramshorn gaar, daa de sleeper mei de wekker de buit lijk partsen.

3. [1679 A, r. 281] De Tijdsdeis nei Palme, op de 15 April, tu neugen oeren, fieur min., wort de moene tioster yn uis aaigen, *gultjes* yn 't S.O., en oordel oere duurje.

4. [1679 A, r. 286] For de ferde reis wort de moene tioster de 9 Octob., tu 11 oeren, 5 min., oppe dey; yn 'e Norder kartieren tu *sææn gultjes* en haal oere.

5. [1679 B, r. 45] - 1420. Yzzer wurren en oore slag/ tusken de Schierijngen en Fetkaaipers forre foln; by Hijnleppen: Der waarden wol twaa huundert minsken deid / en ferdruncken / en jitte *gultjes* su fuile ek finzen nomd.

6. [1679 B, r. 80] - 1600. *Gultjes* om dizze tiid / ov en litj tu forren koom hirren de æerste Preddekan: der te forren de Papisten en Paaipen hir west heene.

7. [1679 B, r. 89] - 1615. Waard de toer uite grund op ny mekke. *Gultjes* om dizze tiid / koomen de Mennisten ek fan en orm, en waarden in twaan.

Meiinoar ha wy sadwaende acht biwiisplakken fan ús wurd, to witten *gultjes* (7 x), *goeltjes* (1 x). De bitsjutting dêrfan hoege wy net yn 't ûnwisse oer to wêzen, hwant dy docht kleardernôch bliken út it forbân. Oeral moatte wy it werjaen mei 'likernôch, omtrint, om ende by, sahwat, toneistenby'. De neamde omskriuwingen strike mei dy fan it 17de-ieske Hollânske *goelickjes*, dêr't it WNT.³⁾ fan seit: a) Bij hoeveelheden, grootheden enz. Zoogoed als, ten naasten bij, nagenoeg, b) ook in 't algemeen: ongeveer, bijna, zoowat. Ut de romte fan foarbylden yn it Great-nederlânsk Wb. helje wy der trije oan:

a) „Ick wrongher Vlusjes een hachjen (hap iten) in, *goelickjes* van dardalf pongt", BREDERO 2, 259;

b) „Now isset *goelickjes* dry jaer of soo eelen, Dat hier en Vrouwtje quam van over Land en Zeen", HUYGENS 2, 571,

c) „Een ... hoen, dat *goedlykjes* drie pond woeg", HEINSIUS, Den Vermakelyken Avanturier [1715], 2, 134.

1) W. Dijkstra, *Friesch Woordenboek* I, Leeuwarden 1900, s. 483.

2) Sjoch foar de 7 fvnplakken: A. Feitsma, *Frysk út de 17de ieu*, Estrik XV, Grins 1956, s. 140, 146, 148, 149.

3) *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dl. V, 's-Gravenhage en Leiden 1900, kol. 382.

It forâldere Hollânske *goelijkljes* is de forlytsing fan it bywurd *goelijk* < *goelike* < *goedlike* < *goedlike*, dat oerienkomt mei mnd. *gôdeliken*, mhd. *guotlîche(n)*, *güetlîche(n)*, âhd. *guotlîcho* en by it eigenskipswurd mnl. *goedelijc*, mnd. *gôdelik*, mhd. *guotlîch*, âhd. *guotlîh*, âs. *gôdlik*, ags. *gôdlic* heart. Foar de forklearring fan *goeltjes* sille wy útgean moatte fan it âldfryske bywurd *gôdelike*, dat earst syn tuskenlûd útstaette en ta *gôdlike* ynkoarte waard. Doe't de lju yn letter tiden neffens Leechdútsk en Leechlânsk mal de lange lûden troch it efterskriuwen fan in *e* bigounen oan to jaen, biwenden hja ta it staveringsbyld *goedlike*. Yn *gôdlike* of *goedlike* wie de *d* faei, dy't oan it folgjende bylûd lykmakke waard en útfoel. Sa ûntstie *goelike*, krekt lyk as *kwealik* < âwfrysk *quâdelike* en *dalik* < *daedlik*. Op 'e nij koe doe it tuskenlûd, diskear *-i-*, weiwurde, hwat it twaliddige *goelke* oplevere. In selde of soartgelikens forskynsel merkbite wy by *jamk* < *gamelike* en *lilk* < *lêthlik*. Bitinkt men fierders, dat *k* yn it Frysk gauris palatalisearret ta *tj*, dan docht jin de foarm *goeltje* gjin nij mear. Oan dy lêste wurdfoarm is neitiid noch in adverbiale *-s* taheakke, in útgong, dy't binammen yn it Hollânsk, mar likegoed yn it Frysk by forlytsingen fan bywurden wreide hat, forlykje: *fyntsjes*, *justjes*, *minnichjes*, *stiltsjes*, *strakjes*, *sûntsjes* ensfh. Sa binne wy dan by de skriuwswize *goeltjes* fan Hilarides oanlânne.

Al binne wy net alhiel wis fan 'e útspraak fan it 17de-ieske Frysk, it jowt dochs it measte eigenskip, dat Hilarides mei *oe* yn *goeltjes*, *droekt* en *droekkerijjen* in [u]-lûd bidoeld hat. Nou sjogge wy njonken *gôd(e)lik* yn it âldfryske tiidrek al de stavering *guedelick* opkommen (yn Oark. II, 219.20 út 1458), dy't op 'e foroare lûdwearde fan 'e *ô* wiist. Hâlde wy ús oan 'e nije lûding fan *gôd*, dan kinne wy de ûntjowing fan *goedlike* ta *gultsjes* sa forrinne litte: *guedelike* > *gudlike* > *gulike* > *gulke* > *gultje* > *gultjes*. Dêr is dan de sawnkear foarkommende skriuwswize fan it Hylpersk *gultjes* mei forklearre. As Waling Dykstra yn 1900 foar Hynljippen *gultsjes* optekenet, dan is dat oars neat as de jongere assibilearre foarm fan *gultjes* hwant de *tsj*-foarmen yn it Frysk binne út âlder *tj*-fuortkommen.

Yn dit forbân is it, tinkt ús, net ûntsjustich en bring noch in oar Hylper wurd foar de trie. As men wit, dat it mnl. eigenskipswurd *goedelic*, 17de-iesk Hollânsk *goedelijk*, *goelijk*, alderearst 'mooi, schoon, netjes' bitsjut, dan wurdt jin fuort de foar Hynljippen en Molkwar oerlevere foarm *gulk* 'moai, kreas, himmel' klear, dy't yn forbiningen lyk as 'in *gulke* bynge' ¹⁾ = 'in knap húske' brûkt waard. Dat it adj. *gulk* yn âlde tiden net ta it Hylpersk biheind wie, docht bliken oan it Sûdhoekster sprekward: 'In *gulke* bynge bliuwt dôch in bynge' (W. Dykstra I, 147) of: 'Ien *gulke* bynge is dochs ien bynge', latrina licet pulchra est manetque latrina' (Halbertsma. Lex. Fris. 309) = 'In knap húske bliuwt dochs mar in skythús'. Bihalven as eigenskipswurd wie *gulk* ek as bywurd yn gebrûk, al wer yn 'e neamde kontreien fan Hynljippen en Molkwar, dêr't alearen sein wurde koe: "Dat stiet *gulk*" (Halbertsma, Lex. Fris., Hs. A. 212), fan Waling Dykstra oernommen as: "Dat stet *gulk*" (Fr. Wb.I, 483), 'dat stiet moai, kreas'. De foarm *gulk* achtsje wy dêrom sa wichtich, om't

1) J. Halbertsma, *Lexicon Frisicum* 1876, kol. 309; W. Dijkstra, *Friesch Woordenboek* I, 1900, s. 483.

er âlder wêze moat as it palatalisearre *gultjes* en it ûntstean fan it lêste, sa't dat boppe biskreaun is, bifèstiget.

W.J. Buma.